

*Стаття надійшла до редакції 09.10.2017**Перевірено на плагіат 09.10.2017 р.**унікальність – 99.19%*

УДК 821.161.2

ГРЕЦЬКІ БОГИ-ЦІЛИТЕЛІ ТА ВІДОМОСТІ ПРО МАГІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН

Михайлова Олена Григорівна, mikhailova_elena@ukr.net

кандид. філол. наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інститут філології

*Стаття присвячена дослідженню універсальних лікувальних засобів, згаданих у міфах про бога-цілителя Асклепія та пошукам сучасних їхніх відповідників у ботанічній номенклатурі та медичній практиці. Культ Асклепія має хтонічні риси, що свідчить про його архаїчність та зв'язок з тотемічними міфами. Бог-цілитель вважався винахідником рослин-панацей, здатних не тільки лікувати будь-які хвороби, але навіть запобігати смерті. Аналіз опису різних видів таких диво-лікв рослинного походження, представлений у 25-ій книжці «Природничої історії» Плінія Старшого, довів, що три панацеї пов'язані з культом бога Асклепія. Одна із згаданих Плінієм рослин і сьогодні широко використовується у народній і традиційній медицині, а також у гомеопатії. За нашою гіпотезою ця рослина відома у сучасній ботанічній номенклатурі під назвою *Sentaureum* – золототисячник та може вважатися універсальним фітопрепаратом.*

Ключові слова: тотемізм, грецькі боги-цілителі, ботанічна номенклатура, лікарські рослини

ГРЕЧЕСКИЕ БОГИ-ЦЕЛИТЕЛИ И СВЕДЕНИЯ ПРО МАГИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ЛЕКАРСТВЕННЫХ РАСТЕНИЙ

Михайлова Е. Г., mikhailova_elena@ukr.net

канд. филол. н., доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,

Институт филологии

Статья посвящена исследованию универсальных лечебных средств, упоминаемых в мифах про бога-целителя Асклепия и поискам их современных параллелей в ботанической номенклатуре и медицинской практике. Культ Асклепия присущи хтонические черты, которые свидетельствуют о его архаичности и соотносительности с тотемическими мифами. Бог-целитель считался первооткрывателем растений-панацей, способных не только излечивать любые болезни, но и предотвращать смерть. Анализ описаний различных видов таких чудо-

Problems of classical philology and neohellenic studies

© *Mykhailova O., mikhailova_elena@ukr.net*

Greek Gods-healers and Knowledge about Magic Properties of Medicinal Herbs (in Ukrainian)

лекарств растительного происхождения, представленный в 25-й книге «Естественной истории» Плиния Старшего, подтвердил, что три панацеи имеют отношение к культу бога Асклепия. Одно из упоминаемых Плинием растений и сегодня широко используется в народной и традиционной медицине, а также в гомеопатии. В соответствии с нашей гипотезой, это растение известно в современной ботанической номенклатуре под названием *Centaureum* – золототысячник и может считаться универсальным фитопрепаратом.

Ключевые слова: тотемизм, греческие боги-целители, ботаническая номенклатура, лекарственные растения

GREEK GODS-HEALERS AND KNOWLEDGE ABOUT MAGIC PROPERTIES OF MEDICINAL HERBS

Mykhailova O. G., mikhailova_elena@ukr.net

PhD., Associate Professor

Taras Shevchenko Kyiv National University, Institute of Philology

*The article is devoted to the study of universal remedies, mentioned in myths about Asclepius, the God-healer, and to the search of its modern parallels in botanical nomenclature and medical practice. Asclepius' cult has chthonic traits, which justify its archaic character and correlation with totemic myths. The God-healer was considered as the first to reveal herbs panacea, capable of curing not only any disease, but to prevent death. The analysis of descriptions of various types of such magic drugs of herbal origin, represented in 25-th book of Pliny the Elder "Natural History", proved that three panaceas have links to Asclepius' cult. One of the herbs mentioned by Pliny and widely used today in nontraditional and traditional medicine and also in homeopathy. In conformity with our hypothesis, this plant is known in modern botanical nomenclature as *Centaureum* and could be treated as universal medicinal herbs.*

Key words: *totemic beliefs, Greek Gods-healers, botanical nomenclature, medicinal herbs.*

Міфологія як перший в історії людства підручник з теорії та практики виживання містить важливу інформацію про найдавніших богів-цілителів і універсальні лікувальні засоби. Як відомо, батьківщиною європейської медицини була Давня Греція, а її міфологічним батьком, першим лікарем божественного походження вважали бога Асклепія. Дивовижна історія народження Асклепія нагадує міф про народження Діоніса, який з'явився на світ із стегна батька Зевса після смерті своєї матері Семели. Матір'ю Асклепія (грец. *Ἀσκληπιός*, лат. *Aesculapius*) називають німфу Короніду (варіанти: Арсіноя, Арсіппа), яка завагітніла, будучи коханкою бога Аполлона, та зрадила йому «з аркадським прибульцем», обравши собі смертного. Розгніваний Аполлон, щоб помститися за зраду, посилав до

Проблеми класичної філології та неоеелліністики

© *Михайлова О. Г., mikhailova_elena@ukr.net*

Грецькі боги-цілителі та відомості про магічні властивості лікарських рослин (Українською)

Короніди свою сестру Артеміду, яка вбила коханку. Ось, як розповідає Піндар про подальші драматичні події у III-ій Піфійській оді «Асклепій» [Піндар 1980: 71]:

Но уже положили родичи девушку на сруб,
И уже обегал ее тело Гефестов язык...
Он (Аполлон) шагнул,
Он выхватил сына из трупа,
И пылавший пожар расступился перед ним
(переклад М.Л. Гаспарова)

Врятованого сина батько передав на виховання найрозумнішому з кентаврів – Хірону. Асклепій успадкував від батька здібності до мистецтва лікування, а вчитель-кентавр навчив талановитого учня позбавляти людей болю та хвороб за допомогою лікарських рослин і трав. «Утолителем тел, пугателем недугов, добрым плотником безболья», – називає Піндар бога-лікаря. Цілюща сила Асклепія настільки зросла, що він почав повертати до життя померлих, чим, зрозуміло, розлютив Зевса та Аїда. Тільки батько богів мав право вирішувати людську долю, а втручання у його справи нащадка Аполлона заслуговувало на покарання, тому Асклепій був уражений блискавкою Зевса. Обурений Аполлон вирішив позбавити громовержця його головної зброї і знищив циклопів, які кували блискавки для Зевса, а сину подарував друге життя [Coleman 2007: 98]. Асклепій після чудесного відродження повертається на землю з царства Аїда, щоб своїм мистецтвом знову рятувати тих, хто знаходиться на межі життя і смерті.

Метою нашої наукової розвідки є дослідити різні версії походження лікувальних засобів, якими у своїй медичній практиці користувався Асклепій та спробувати знайти їм відповідники у сучасній ботанічній номенклатурі.

Розпочати дослідження міфологічних лікувальних засобів потрібно з аналізу атрибутів, притаманних грецькому богу лікування. У більшості випадків ми можемо побачити Асклепія у вигляді поважного чоловіка, який спирається на палицю, оповиту змією. Зауважимо, що саме зображення змії покладено в основу сучасної емблеми медицини. Змія, або змії – істота, яка має важливі міфологічні функції, а саме: поєднує нижній світ (підземне царство, водний світ) та світ земний, символізує мудрість і родючість [Иванов 1987: 468-471]. Змія як зооморфний атрибут Асклепія вказує на хтонічні риси культу бога-цілителя та на лікувальні властивості землі і рослин [Мифы 1987: 113-114]. Саме із змією пов'язана одна з міфологічних версій походження диво-лікв, здатних повертати до життя померлих. Як розповідає Гігін, коли Асклепій помітив, що змія двічі обгорнулася навколо його палиці, він скинув її та вбив, але через деякий час побачив ще одну змію, яка підповзла до мертвої, тримаючи у роті якусь траву, поклала зілля на

голову вбитої, і та ожила. Дивні властивості цієї рослини настільки вразили бога, що він знайшов її та отримав магичний засіб, здатний зробити людину смертну безсмертною. Іншу версію походження диво-ліків пропонує Аполлодор, який повідомляє, що Асклепій домовився з Афіною та здобув кров Медузи Горгони, голову якої отримала богиня у подарунок від Персея. Кров з правої частини тіла Горгони була цілющою та дарувала життя, а кров з лівої – навпаки вбивала людину. Асклепій у вигляді еліксиру використовував тільки цілющу кров чудовиська. Цей дивовижний напій можна вважати предтечею казкової «живої й мертвої води», про яку докладно оповідає В.Я. Пропп у своєму дослідженні «Історичні корені чарівної казки» [Пропп 2000: 283]. Обидві міфологічні версії щодо походження магичного засобу прямо (Гігін) чи опосередковано (Аполлодор), пов'язані з образом змії та властивостями зміїної отрути, яка може бути як рятівною, так і смертельно небезпечною для людини. Цікаво, що сучасні зоологи ідентифікували зооморфний атрибут Асклепія та визначили, що це найбільший представник родини *Colubridae* (Вужі) – неотруйних змій, а саме: *Zamenis longissimus* – Ескулапів полоз, який мешкає у середземноморському регіоні та в деяких областях України.

Хтонічні риси культу Асклепія вказують на давній зв'язок, який існував між людиною та природою. Відомості про магичні та лікувальні властивості рослин, рослинні культури, поширені в Давній Греції [Фрєзер 1983: 12-15], беруть початок від уособлення матері-землі, головного жіночого божества архаїки – Геї. Саме вона, за однією з версій про народження богів-олімпійців на чолі із Зевсом, підказала майбутньому громовержцю рецепт лікувального засобу, завдяки якому Кронос вивергнув його братів і сестер, яких проковтнув, остерігаючись спадкоємця. За різними міфологічними джерелами сам Зевс або дружина Кроноса Рея, за порадою Геї (варіант: Метіди), приготували напій, до складу якого увійшли амброзія, гірчиця (*Sināpis alba*) та сіль. Гірчиця та сіль належать до найдавніших очищувальних та протизапальних засобів, що активно використовуються у народній медицині. Деякі з поціновувачів міфологічних загадок називають магичним зіллям Геї сильнодіючу лікарську рослину відому під назвою *Hyoscyāmus niger / pallidus* – Блекота чорна або біла. Цей засіб у гомеопатичних дозах застосовується і в сучасній медицині, а за часів античності його використовували як дієві ліки проти болю, але з сильним психотропним і блекотним ефектом. Пригадайте вираз: «Ти що, блекоти об'ївся?». Таким чином, Гею як представницю найстаршого покоління грецьких богів можна вважати обізнаною з лікувальними властивостями деяких рослин.

Знавцем лікарських рослин вважався також і кентавр Хірон, саме він «взрастил Асклепія, научив его кротким законам зелей» [Пиндар 1980: 124].

Асклепій перевершив свого учителя та увів у лікувальну практику нові види рослин, які отримали назву *panāces*, *is* n – рослина-панацея, що зцілює будь-яку хворобу (грец. *Πανάκεια* – всезцілення). Невипадково одна з дочок Асклепія отримала ім'я Панацея, або Панакея, та вважалася персоніфікацією зцілення.

Про існування чотирьох видів рослин-панацей оповідає Пліній Старший у 25-тій книзі «Naturalis historiae»: *...panaces ipso nomine omnium morborum remedia promittit, numerosum et dis inventoribus adscriptum. unum quippe asclepion cognominatur, a quo is filiam panaciam appellavit...* – панацея самою назвою призначена бути ліками від усіх хвороб, існує велика кількість (панацей), винайдених богами. Одна з них, зрозуміло, пов'язана з ім'ям Асклепія, який назвав дочку Панацеєю [Plinius: lib. 25, cap. 11]. Другий вид панацеї був названий на честь Геракла: *...alterum genus heracleon vocant et ab Hercule inventum tradunt* – інший рід називають «гераклеон» і передають, що він був винайдений Геркулесом [Plinius: lib. 25, cap. 12].

Крім панацей, названих на честь Асклепія та Геракла, існували також панацеї, присвячені кентавру Хірону. Так, Пліній розповідає про ще два види диво-рослини: *...tertium panaces chironium cognominatur ab inventore* – третя панацея називається ім'ям винахідника «хіроніум»; *...quartum genus panaces, ab eodem chirone repertum centaurion cognominatur* – четвертий рід панацеї, винайдений тим самим Хіроном, називається «центаврїон» [Plinius: lib. 25, cap. 14]. Вважалося, що саме за допомогою цієї рослини намагався Хірон втамувати біль після поранення стрілою Геракла. З часом К. Лінней змінив назву четвертої рослини-панацеї на *Centaurea centaurium*: він утворив назву роду від видового епітета *centaurion* та додав епітет-тавтонім.

Цікаво, що у сучасній ботанічній номенклатурі під цією назвою існує два роди рослин: *Centaurea*, *ae* f – волошка та *Centaurium*, *i* n – золототисячник. Обидві рослини вважаються лікарськими та використовуються у народній і традиційній медицині, а також у гомеопатії. Волошка має протизапальну, антисептичну, діуретичну дію, але через присутність похідних цианідів, що відповідають за сине забарвлення квітів, є небезпечною, тому у медичній практиці використовується із застереженнями. Золототисячник, на відміну від волошки, є широковідомим універсальним фітопрепаратом, оскільки відвари та настої цієї рослини лікують такі хвороби, як недокрів'я, малярію, гайморит, грип, цукровий діабет, мігрень, невротичні розлади та захворювання шкіри, а свіжий сік допомагає при отитах, алергії, хворобах шлунка та печінки. Ліки, виготовлені з сировини цієї рослини, добре відомі сучасним лікарям. Отже золототисячник можна певною мірою вважати панацеєю від багатьох хвороб,

і згадка про нього як про універсальний лікувальний засіб, винайдений кентавром Хіроном є цілком обґрунтованою.

Підсумовуючи, можемо зробити такі висновки:

1. Культ першого грецького бога-цілителя Асклепія має хтонічні риси, що вказують на давність його походження та зв'язок з тотемічними міфами.

2. Гея, головне жіноче божество архаїки, вже була обізнана з лікувальними властивостями деяких рослин, що може свідчити про особливу роль жінок-знахарок, які займалися медичною практикою до появи лікарів-чоловіків.

3. Мрія про винайдення універсальних диво-ліків, здатних подолати будь-яку хворобу, була втілена у міфах про рослину-панацею, лікувальна сила якої не тільки допомагала побороти хворобу, але й дозволяла перетворити смертного на безсмертного.

4. Пліній Старший у своїй «Природничій історії» описує чотири види рослинних панацей, три з яких пов'язані з культом бога Асклепія (*asclepion*, *chironium*, *centaurion*).

5. Панацея *centaurion* має сучасну номенклатурну назву *Centaurium* – золототисячник і може вважатися рослинним втіленням ідеї всезцілення, оскільки є універсальним лікувальним засобом, здатним зміцнити та покращити здоров'я хворої людини.

Література:

1. *Иванов, В.В.* Змей / В.В. Иванов // Мифы народов мира. Т. 1. – [2-е изд.]. – М.: Советская энциклопедия, 1987. – С. 468-471
2. Мифы народов мира. Энциклопедия. Т. 1. [2-е изд.]. – М.: Советская энциклопедия, 1987. – 671 с.
3. *Пиндар. Вакхилид.* Оды. Фрагменты. – М.: Наука, 1980. – 503 с.
4. *Пропп, В.Я.* Исторические корни волшебной сказки / Владимир Яковлевич Пропп. – М.: Лабиринт, 2000 – 335 с.
5. *Фрэзер, Д.* Золотая ветвь / Джеймс Джордж Фрэзер. – М.: Наука, 1983. – 703 с.
6. *Coleman, J.A.* The dictionary of mythology. London: Arcturus, 2007. – 1135 p.
7. *Plinius Maior.* Naturalis historia, lib. 25, cap. 11-14 [Електронний ресурс]. – Код доступу: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/searchresults>

References:

1. *Ivanov, V.V.* Zmjey / V.V. Ivanov // *Miphy narodov mira. T. 1.* [Myths of the World] – [2-je izd.]. – М.: Sovjetskaya Entsiklopediya, 1987. – P. 468-471
2. *Miphy narodov mira. T. 1.* [Myths of the World] – [2-je izd.]. – М.: Sovjetskaya Entsiklopediya, 1987. – 671 p.
3. *Pindar. Vakkhilid. Ody. Fragmenty.* [Ode. Fragments] – М.: Nauka, 1980. – 503 p.
4. *Propp V. Ya. Istoricheskiye korni volshebnoy skazki* [Historical roots of a fairy tale] / Vladimir Yakovlevich Propp. – М.: Labirint, 2000 – 335 p.
5. *Frezer, D.* Zolotaya vetv' [Golden branch] / Dzhejms Dzhordzh Frezer. – М.: Nauka, 1983. – 703 p.